

УДК 378. 147

DOI 10.31494/2412-9208-2018-1-3-21-27

The term system as a pedagogical category

Поняття “система” як педагогічна категорія

Nadya Ventseva,

doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

<https://orcid.org/0000-0001-9661-1874>

nadya-venceva@rambler.ru

*Berdiansk State Pedagogical
University*

✉ 4, Schmidta St.,

*Berdiansk, Zaporizhzhia region,
71100*

Надія Венцева,

доктор педагогічних наук, доцент

*Бердянський державний
педагогічний університет*

✉ вул. Шмідта, 4,

*м. Бердянськ, Запорізька обл.,
71100*

Original manuscript received September 07, 2018

Revised manuscript accepted November 12, 2018

ABSTRACT

The author of the research, based on the analysis of a wide range of sources, identifies the main components of the pedagogical system as educational category.

Ukrainian scientists explore various aspects of the concept of the pedagogical system. General issues of development of the pedagogical system are studied by M. Skatkin and D. Chernilevsky. Innovative aspects of pedagogical systems are investigated by K. Bakhanov and B. Gershunsky. Problems of professional education from the point of view of system approach are studied by Y. Bolyubash, I. Zyazuyn, V. Ortynsky.

The author of the article proves that the pedagogical system consists of the following components: goal, student-teacher relations, educational contents, the organization of the educational process, the result.

The purpose of preparing – reflects an ideal concept of the desired results of preparing students. The goal reflects the tasks of the society due to the peculiarities of its development and needs in the field of education.

The educational contents is a system of scientific knowledge and competencies, the mastery of which ensures the comprehensive development of mental and physical abilities of students, the formation of their ideology, morality and behavior, preparing for professional activities and social life.

Organizational and technological component consists of: forms, methods, techniques and technologies of teaching.

The last component of the system is the result of teaching comprehensive description of knowledge and competencies. The result is determined by legal acts and is achieved through the interaction of teachers and students in the educational process during the mastery of the preparing contents.

Key words: *pedagogical system, the aim, content, student-teacher relations, organization and the learning outcome.*

Вступ. Для сучасного етапу формування українського суспільства характерним є пошук найбільш ефективних шляхів розвитку педагогічного знання, що вимагає об'єктивного вивчення й активного використання теоретичної складової освітнього процесу, дослідження якого дає можливість визначити закономірності та головні складові нової педагогічної системи, що має важливе значення для її вдосконалення.

Методи дослідження. В процесі аналізу історико-педагогічної літератури було виявлено, що українські вчені досліджували різні аспекти становлення та розвитку дефініції система як педагогічної категорії. Зокрема, загальні питання розвитку педагогічної системи вивчали М. Скаткін та Д. Чернілевський (Скаткін, 1982; Чернілевський, 2008). Інноваційні аспекти педагогічних систем досліджували К. Баханов та Б. Герщунський (Баханов, 2004; Герщунський, 2001). Проблеми професійної освіти з точки зору системного підходу вивчали Я. Болюбаш, І. Зязюн, В. Ортинський (Болюбаш, 1997; Зязюн, 2000; Ортинський, 2009). Однак питання визначення основних компонентів педагогічної системи як інноваційної категорії досліджено в сучасній науці недостатньо.

Метою статті є визначення основних компонентів педагогічної системи як інноваційної освітньої категорії.

Результати та дискусії. Під системою (від грец. *systema* – ціле, що складається з частин) розуміється множинність елементів, які знаходяться у відношеннях і взаємозв'язках та утворюють певну цілісність і єдність (Баханов, 2004 : 11). За визначенням Ю. Шрейдера, система – це багато, що мислиться як ціле, а її структура – це ціле, що мислиться як багато (Шрейдер, 1992).

Відомий філософ Б. Гершунський, аналізуючи характеристики великих систем, виділив десять головних ознак: 1) цілеспрямованість і керованість; 2) складна ієрархічна структуризація; 3) емерджентність системи (наявність у ній інтегративних властивостей); 4) пов'язаність елементів; 5) складні зв'язки, що постійно переплітаються; 6) наявність інформативних зв'язків; 7) багатокритеріальність; 8) чисельність змін; 9) конфліктність системи – наявність чинників, які збуджують, сторін, що конкурують; 10) наявність широкого кола фахівців (Гершунський, 2001).

Слово “система” досить широко використовується в педагогічній літературі в поєднанні з поняттями “освіта”, “виховання”, переважно в значенні “план”, “порядок”, “розташування частин цілого”, а також стосовно поглядів визначних педагогів як синонім чіткого, правильного, обґрунтованого, послідовного навчання.

Отже, поняття система ґрунтується на домінуванні цілого відносно його складових компонентів, що, у свою чергу, передбачає безперервний перехід від загального до часткового, в основі якого лежить певна мета, яка дозволяє розглядати освітній процес з точки зору його структури, змісту, функцій, сукупності методів, системних зв'язків, можливості трансформувати педагогічні вміння викладача в практичну діяльність (Зязюн, 2000).

У вітчизняній освіті до поняття система звертаються у 70-х рр.

XX століття, витлумачуючи його як аналіз педагогічних явищ і процесів у певній послідовності, яка дає можливість упорядкувати їх і розглядати як єдине ціле у взаємодії і взаємозв'язку. Т. Ільїна під системою розуміє відокремлення на основі певних ознак упорядкованої кількості взаємопов'язаних елементів, поєднаних загальною метою функціонування та єдності керівництва, такої, що виступає у взаємодії з середовищем як цілісна єдність (Баханов, 2004).

Існують різні погляди щодо кількості та значення основних компонентів педагогічної системи. Н. Кузьміна виокремлює п'ять елементів системи: мету, навчальну інформацію, засоби навчання, педагога і учнів, котрі відповідно виконують проєктувальну, конструктивну, комунікативну, гностичну та організаційну функції. І. Лернер визначив, що в процесі навчання беруть участь викладач, учень, зміст освіти, засоби і методи навчання, причому зміст освіти виступає як мета навчання. В. Оніщук, В. Паламарчук складовими системами освіти виокремлювали мету, зміст, мотиви навчальної діяльності, форми, методи, прийоми і засоби навчання, контроль і корекцію педагогом, самоконтроль і самокорекцію учнів, результат навчальної діяльності. П. Підласий розрізняє в системі постійні складові, до яких відносить мету навчання, діяльність учителя (викладання), діяльність учнів (учіння) і результат, та змінні складові: зміст навчального матеріалу, методи навчання, матеріальні засоби навчання, організаційні форми навчання (Баханов, 2004).

У сучасній педагогіці поряд із поняттям педагогічна система застосовується поняття системи навчання. Навчання тлумачиться як процес послідовної взаємодії педагога й учнів, спрямований на засвоєння всіх компонентів змісту освіти. За К. Бахановим, система навчання є стійкою сукупністю (конструкцією) суб'єкт-суб'єктного, цільового, змістовного і організаційно-технічного компонентів. Система навчання ніби відповідає на запитання: "Що? Як? Чому? Навіщо... мають робити педагог і учень, щоб останній набув певних якостей (компетентностей)".

У широкому розумінні система навчання охоплює весь освітній процес, вимагає організаційних форм і добору методів, прийомів і засобів навчання; поєднання всіх компонентів у струнку конструкцію; чіткого визначення змісту освіти; певної позиції викладача й учнів у навчанні; характеру відносин між ними, реалізації комплексу педагогічних завдань, що ґрунтуються на визначеній педагогічній концепції (Баханов, 2004).

Д. Чернилевський, беручи за основу структуру діяльності суб'єктів освітнього процесу, виділив такі складові педагогічної системи: чітку таксономію цілей навчання (чому і для чого навчати?), відповідний відбір і проєктування змісту (що вивчати?), форми організації та управління навчальним процесом (як навчати?), методи і засоби навчання (за допомогою чого?) і з урахуванням досягнутих результатів (чого досягли в навчанні?). Отже, за своєю структурою педагогічна система в найбільш загальному вигляді має такі взаємопов'язані компоненти: цільовий – окреслює мету освіти, завдання вивчення конкретної навчальної дисципліни

та навчально-пізнавальної діяльності учнів під час заняття та самостійної роботи; стимулювально-мотиваційний, який передбачає захоочення школярів до активної пізнавальної діяльності, свідомого засвоєння знань, формування в них позитивної мотивації до навчання; змістовий, який має за мету оптимальний добір дисциплін до предметів освітнього циклу, змістовне наповнення навчальних програм і підручників, оптимальний добір змісту, методів і засобів проведення кожного заняття; операційно-діяльнісний, що орієнтує на оптимальний добір форм, методів, прийомів і засобів навчання; контрольно-регулювальний, орієнтований на забезпечення дієвого контролю та самоконтролю за рівнем освітніх досягнень учнів (рівнем сформованості їх компетентностей) і добір оптимальних методів їх підвищення; оцінно-результативний, сутність якого полягає в якісній діагностиці та самодіагностиці рівня знань та компетентностей школярів і виявленні шляхів їх поліпшення (Чернілевський, 2008).

Таким чином, спрямованість системи освіти виявляється, перш за все, в цільовому компоненті – меті, яка відбиває ідеальне уявлення про бажані результати підготовки учнів в її конкретних вимірах. Мета відображає завдання суспільства, зумовлені особливостями його розвитку та потребами в галузі освіти. У ній відбивається державна політика, наука, рівень економіки і культури, ментальні особливості народу, його традиції тощо.

В основу педагогічної системи покладено органічну єдність і взаємозв'язок викладання (діяльність вчителя) і учіння (діяльність учня), спрямованих на досягнення цілей навчання, розвиток особистості школяра. Єдність викладання й учіння є об'єктивною характеристикою освітнього процесу, адже в ньому беруть участь два суб'єкти: вчитель, діяльність якого спрямована на управління навчально-пізнавальною діяльністю школяра на основі врахування об'єктивних і суб'єктивних закономірностей, принципів, методів, організаційних форм і засобів навчання, та учні, які в процесі учіння засвоюють знання, формують та розвивають компетентності, регламентовані освітніми стандартами та програмами. Взаємодія між педагогом та школярем носить характер суб'єкт-суб'єктних відносин, що, у свою чергу, дозволяє виділити в системі суб'єкт-суб'єктний компонент.

Крім того, освітній процес визначається зовнішніми (об'єктивними) і внутрішніми (суб'єктивними) чинниками. До внутрішніх слід віднести особистісні риси учня: особливості його темпераменту, характеру, мислення, пам'яті, пізнавальних можливостей, здібностей, мотивацію учіння, попередній досвід, рівень знань, стиль навчально-пізнавальної діяльності. До зовнішніх чинників належать зміст і методи навчання, рівень професійної підготовки викладача, умови навчання в закладі освіти, соціальне оточення школяра тощо.

Важливим компонентом педагогічної системи є зміст освіти. На думку М. Скаткіна, головним і визначальним джерелом професійної діяльності вчителя є потреби суспільства, його вимоги до особистості, яка здобуває освіту. Ці вимоги насамперед окреслюються в змісті освіти, який учений визначає як педагогічну модель соціального замовлення, де процесуальна сторона (методи, організаційні форми, дидактичні засоби)

визначається змістом освіти, у якому сконцентровано соціальні цілі, що проєктують професійні та особистісні якості “продукту навчання” – випускника освітнього закладу. Але не лише зміст освіти визначає перебіг навчального процесу, але і навпаки існує залежність обсягу, структури, змісту освіти від закономірностей і принципів навчання від реальних умов, у яких воно відбувається (Скаткин, 1982).

Зміст освіти – це система наукових знань та компетентностей, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей учнів, формування їх світогляду, моралі та поведінки, підготовку до професійної діяльності та суспільного життя (Болюбаш, 1997: 6). Зміст освіти складається з теоретичної (навчальні дисципліни) і практичної (формування та розвиток компетентностей) підготовки учнів і відображається у відповідних підручниках, навчальних посібниках, методичних матеріалах, дидактичних засобах.

Головним фактором формування змісту освіти є потреби суспільства, сформульовані в меті освіти, яка обумовлює і вказує напрям пошуку на різних етапах розвитку людства. Тому мета і зміст освіти не залишаються однаковими для всіх історичних періодів. Вони змінюються залежно від соціально-економічного і культурного рівня суспільства, стану науки й техніки, перспектив розвитку країни. Мета і зміст освіти регламентуються нормативно-правовими актами, зокрема освітніми стандартами та програмами.

До системи освіти також входять організаційні й дидактичні заходи, спрямовані на реалізацію змісту освіти, що здійснюються через механізм навчання: засоби, за допомогою яких воно відбувається; форми, методи, прийоми, моделювання процесу в цілому. Тому наступним компонентом системи є організаційно-технологічний з такими основними формами, як навчальне заняття (урок) та самостійна робота учнів.

У межах різних форм навчання використовуються і певні методи, прийоми та технології навчання. Метод – спосіб взаємозалежної і взаємозумовленої діяльності педагога й учнів, спрямованої на реалізацію цілей навчання; система цілеспрямованих дій учителя, які організують пізнавальну та практичну діяльність школярів і забезпечують розв’язання завдань навчання. Прийом – частина або конкретний різновид методу (Ортинський, 2009). Технологія – це побудована на діагностичній основі, чітко контрольована і коригована модель навчання, спроектована на досягнення гарантованого кінцевого результату (Баханов, 2004).

Останнім компонентом системи є результат навчання – комплексна характеристика знань та компетентностей, що визначаються нормативно-правовими актами через мету освіти і досягаються через взаємодію вчителя та учня в освітньому процесі під час оволодіння останнім змістом навчання.

Усі компоненти педагогічної системи знаходяться в складних системоутворювальних зв’язках і взаємодії між собою і зовнішнім світом, проте визначальний характер мають дві сукупності зв’язків, які ми умовно називаємо організаційними і змістовно-процесуальними (рис. 1).

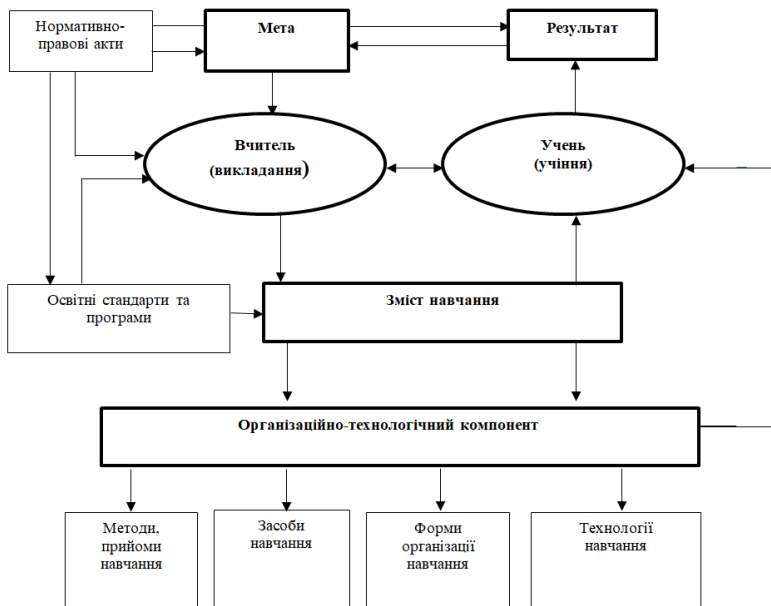

Рис. 1 Система педагогічної освіти

Висновки. Отже, педагогічна система – це комплекс певних компонентів: мети навчання, суб'єкт-суб'єктних відносин, змісту, організації та результату навчання в освітньому закладі. Ця система базується на основі органічної єдності загального, особливого й одиничного з погляду взаємозв'язків і взаємозумовленості різних освітніх явищ. Як загальне вона є частиною загальнонаукової підготовки підростаючого покоління і має власну мету і результат; як особливе – специфіку, яка визначається особливостями профільної спрямованості освітнього процесу, що має певну організацію, зміст, форми, методи, прийоми, моделі та технології навчання.

Література

- 1.Баханов К. О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі : монографія / К. О. Баханов. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – 328 с.
- 2.Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти : навч. посібник для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти / Я. Я. Болюбаш. – К. : ВВП "КОМПАС", 1997. – 64 с.
- 3.Гершунский Б. С. Готово ли современное образование ответить на вызовы XXI века? / Б. С. Гершунский // Педагогика. – 2001. – № 10. – С. 3–12.
- 4.Зязюн І. А. Неперервна професійна освіта : проблеми, пошуки, перспективи : колективна монографія / І. А. Зязюн. – К. : Вид-во "Віпол", 2000. – 636 с.
- 5.Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи / В. Л. Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с
- 6.Скаткин М. Н. Дидактика средней школы: некоторые проблемы

современной дидактики / М. Н. Скаткин. – М. : Просвещение, 1982. – 319 с.

7. Чернілевський Д. В. Педагогіка і психологія вищої школи : навчальний посібник / Д. В. Чернілевський, М. І. Томчук. – Вінниця : Міленіум, 2008. – 403 с.

8. Шрейдер Ю. А. Системы и модели. / Ю. А. Шрейдер, А. А. Шаров – М. : Техника, 1992. – 216 с.

References

1. Bahanov, K. (2004). *Innovatsiyini sistemi, tehnologiyi ta modeli navchannya istoriyi v shkoli : monografiya* / K. O. Bahanov. – Zaporizhzhya : Prosvita, 2004. – 328 s.

2. Bolyubash, Ya. (1997). *Organizatsiya navchalnogo protsesu u vischih zakladah osviti : navch. posibnik dlya sluhachiv zakladiv pidvischennya kvalifikatsiyi sistemi vischoyi osviti* / Ya. Ya. Bolyubash. – K. : VVP «KOMPAS», 1997. – 64 s.

3. Gershunskiy, B. (2001). *Gotovo li sovremennoe obrazovanie otvetit na vyzovyi XXI veka?* / B. S. Gershunskiy // *Pedagogika*. – 2001. – № 10. – S. 3–12.

4. Zyazyun, I. (2000). *Nepernrvna profesiyna osvita : problemi, poshuki, perspektivi : kolektivna monografiya* / I. A. Zyazyun. – K. : Vid-vo "Vlpol", 2000. – 636 s.

5. Ortinskiy, V. (2009). *Pedagogika vischoyi shkoli* / V. L. Ortinskiy. – K. : Tsentr uchbovoyi literaturi, 2009. – 472 s

6. Skatkin, M. (1982). *Didaktika sredney shkoly: nekotorye problemy sovremennoy didaktiki* / M. N. Skatkin. – М. : Prosveschenie, 1982. – 319 s.

7. Chernllevskiy, D. (2008). *Pedagogika i psihologiya vischoyi shkoli : navchalniy posibnik* / D. V. Chernllevskiy, M. I. Tomchuk. – Vlnnitsya : Mlenlum, 2008. – 403 s.

8. Shreyder, Yu. (1994). *Sistemyi i modeli*. / Yu. A. Shreyder, A. A. Sharov – М. : Tehnika, 1992. – 216 s.

АНОТАЦІЯ

Автор дослідження, ґрунтуючись на аналізі широкого кола джерел, визначає основні компоненти педагогічної системи як освітньої категорії.

Українські вчені досліджували різні аспекти поняття педагогічна система. Загальні питання розвитку педагогічної системи вивчали М. Скаткин та Д. Чернілевський. Інноваційні аспекти педагогічних систем досліджували К. Баханов та Б. Герцунський. Проблеми професійної освіти з точки зору системного підходу вивчали Я. Болубаш, І. Зязюн, В. Ортинський.

Автор статті доводить, що складовими педагогічної системи є: мета, суб'єкт-суб'єкні відносини, зміст освіти, організація освітнього процесу, результат.

Мета навчання – відбиває ідеальне уявлення про бажані результати підготовки учнів. Мета відображає завдання суспільства, зумовлені особливостями його розвитку та потребами в галузі освіти

Зміст освіти – це система наукових знань та компетентностей, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей учнів, формування їх світогляду, моралі та поведінки, підготовку до професійної діяльності та суспільного життя.

Організаційно-технологічний компонент складається з: форм, методів, прийомів та технологій навчання.

Останнім компонентом системи є результат навчання – комплексна характеристика знань та компетентностей. Результат визначається нормативно-правовими актами і досягається через взаємодію вчителя та учня в освітньому процесі під час оволодіння змістом навчання.

Ключові слова: педагогічна система, мета, зміст, суб'єкт-суб'єкні відносини, організація та результат навчання.